

Archeologische Begeleiding
'Herstelwerkzaamheden Hervormde Kerk
Ammerstol', Kerkplein 4, Ammerstol,
Gemeente Krimpenerwaard: Evaluatierapport

Auteur	Datum	Paraaf Senior KNA Archeoloog
H. H. J. Uleners	15 juni 2016	

**Archeologische Begeleiding 'Herstelwerkzaamheden Hervormde Kerk Ammerstol', Kerkplein 4,
Ammerstol, Gemeente Krimpenerwaard: Evaluatierapport**

H. H. J. Uleners

SOB Research,
Instituut voor Archeologisch en Aardkundig Onderzoek

© SOB Research
Heinenoord, juni 2016

SOB Research Project nr.: 2266-1501

Evaluatierapport Archeologische Begeleiding 'Herstelwerkzaamheden Hervormde Kerk Ammerstol', Kerkplein 4, Ammerstol, Gemeente Krimpenerwaard

Inhoud

1.	Inleiding	3
1.1	Aanleiding tot onderzoek	3
1.2	Archeologisch onderzoek	3
1.3	Oprichting	4
1.4	Doel van het onderzoek	4
1.5	Onderzoeksteam	5
2.	Archeologische Verwachting	11
2.1	Regionale archeologische en cultuurlandschappelijke context	11
2.2	Aard en ouderdom van de vindplaats(en)	11
2.3	Begrenzing en oppervlakte van de vindplaats(en)	12
2.4	Structuren en sporen	12
2.5	Anorganische artefacten	13
2.6	Organische artefacten	13
2.7	Archeozoologische en botanische resten	13
2.8	Archeologische stratigrafie en diepte van de vondstlagen	13
2.9	Gaafheid en conservering	14
3.	Uitvoering Archeologische Begeleiding	15
4.	Onderzoeksresultaten	25
4.1	Fysische geografie	25
4.2	Archeologische sporen	31
4.3	Vondstmateriaal	36
5.	Evaluatie vraagstelling	41
	Literatuur	43
	Bijlage 1: Administratieve gegevens	45
	Bijlage 2: Overzicht voor het Holocene gebied van de gebruikelijke lithostratigrafische indeling en de vertaling naar de lithostratigrafie naar De Mulder et al., 2003	47
	Bijlage 3: Overzicht Profielkolommen	49
	Bijlage 4: Fotolijst	53
	Bijlage 5: Vondstenlijst	55
	Bijlage 6: Vondstmateriaal	57
	Bijlage 7: Sporenlijst	59

Bijlage 8: Monsterlijst	63
Bijlage 9: SOB Research: Gegevens	65

1. Inleiding

1.1 Aanleiding tot onderzoek

Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd in het kader van de vergunningprocedure voor de graaf- en herstelwerkzaamheden ter plaatse van de funderingen van de Nederlands Hervormde Kerk aan het Kerkplein 4 te Ammerstol (Gemeente Krimpenerwaard). De oppervlakte van het plangebied bedroeg circa 800 m². Het deel van de kerk, waar de fundering werden hersteld (de zaal), heeft een omvang van circa 11 x 25 meter (buitenomtrek, inclusief het uitspringende torendeel) (zie Afbeelding 1 tem 4).

De muren van de in 1880 herbouwde kerk waren gefundeerd op houten balken, gelegen op houten dwarsbalken, die zijn geplaatst op vuren houten palen. Een groot deel van het bovenste deel van de houten funderingsconstructie was aangetast door houtrot, met name ter plaatse van het noordelijke deel van de kerk. In het kader van de herstelwerkzaamheden werd onder het bestaande metselwerk een betonnen balk aangebracht, met daaronder vijzels met een hoogte van 0.75 meter, die op de nog wel intacte delen van de houten palen worden geplaatst. De belangrijkste te voorzien bodemverstoringen betroffen de graafwerkzaamheden ten behoeve van het graven van de daarvoor noodzakelijke werksleuf rondom het kerkgebouw. Deze sleuf zou worden aangelegd over een totale lengte van circa 60 meter, met een breedte van circa 1.5 meter en tot een diepte van circa 2.0 meter beneden het maaiveld (zie Afbeelding 5).

Afbeelding 1. De ligging van het plangebied (gemarkeerd met een rode stip) in Nederland.

1.2 Archeologisch onderzoek

Op de Archeologische Beleidsadvieskaart van de Gemeente Bergambacht¹ wordt ter plaatse van het plangebied een zone weergegeven, die is aangemerkt als een 'Archeologisch Waardevol Verwachtingsgebied' (AWV 1).² Deze verwachting is ook als dubbelbestemming vastgelegd in het vigerende bestemmingsplan, als 'specifieke waarde - a'.³ Op basis van artikel 22 van de bestemmingsplanregels geldt voor een dergelijke zone een archeologische onderzoeksverplichting wanneer daar in het kader van een aanvraag voor een omgevingsvergunning bouwwerken worden voorzien met een oppervlakte van meer dan 50 m² en waar bodemingrepen worden voorzien met een diepte van meer dan 0.3 meter beneden het maaiveld.

¹ De Gemeente Bergambacht is per 1 januari 2015 opgegaan in de Gemeente Krimpenerwaard.

² Wink e.a., 2011

³ Dit betreft het Bestemmingsplan Dorpsgebied, vastgesteld op 25 oktober 2011

In het kader van de vergunningverleningprocedure moest dan ook een Archeologisch Bureauonderzoek worden uitgevoerd, als eerste stap in de Archeologische Monumentenzorgcyclus. Op basis van dit onderzoek⁴ is geconcludeerd dat de voorgenomen herstelwerkzaamheden konden leiden tot de aantasting van behoudenswaardige archeologische resten en is geadviseerd om de civieltechnische graafwerkzaamheden onder Archeologische Begeleiding te doen uitvoeren.

De Gemeente Bergambacht heeft dit advies opgevolgd en heeft besloten dat de herstelwerkzaamheden onder Archeologische Begeleiding (AB) moeten worden uitgevoerd. Dit om de aanwezige archeologische resten binnen het onderzoeksgebied *ex situ* veilig te stellen. Deze aanpak is in overeenstemming met de uitgangspunten van het landelijke (Monumentenwet 1988 en KNA 3.3) en gemeentelijke archeologiebeleid.

1.3 Opdrachtverlening en fasering

Op basis van het door SOB Research opgestelde Plan van Aanpak (d.d. 11 september 2014) heeft Walraad Architecten uit Rotterdam op 15 januari 2015, namens de Gemeente Krimpenerwaard aan SOB Research opdracht verleend om het archeologisch onderzoek uit te voeren. Het veldwerk is uitgevoerd in de periode van 13 januari en 16 april 2015.

1.4 Doel van het onderzoek

Het doel van de Archeologische Begeleiding was om de archeologische resten, die als gevolg van de van de herstelwerkzaamheden van de kerkfundering verloren dreigden te gaan, te documenteren en *ex situ* veilig te stellen. Daarnaast moesten de archeologische resten die *in situ* behouden, zo goed mogelijk worden gedocumenteerd. Op basis van de informatie die tijdens dit onderzoek verkregen werd, dienen de in het Programma van Eisen opgenomen onderzoeksvragen zo volledig mogelijk te worden beantwoord. Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd in overeenstemming met het protocol Opgraven (KNA 3.3).

Indien archeologische resten werden aangetroffen, dienden de volgende onderzoeksvragen/onderzoeksaspecten, in voldoende detail onderbouwd, nader te worden belicht:

1. De ouderdom, c.q. fasering van de aanwezige archeologische resten en sporen.
2. De horizontale c.q. verticale spreiding van de aanwezige archeologische resten en sporen.
3. De aanwezigheid van archeologische sporen en structuren.
4. De aanwezigheid van dateerbare cultuur- en/of leeflagen.
5. De aard van de aanwezige archeologische resten (aanwijzingen voor de uitoefening van beroepen of ambachten, economische status, voedsleconomie, enz.).
6. De geologische context van de aanwezige archeologische resten.
7. De gaafheid en de fysieke kwaliteit van de archeologische resten.
8. De conserveringstoestand van organisch- en paleo-ecologisch materiaal en van metaal en de mogelijkheid tot de uitvoering van relevant specialistisch onderzoek.
9. De aanwezigheid van bodemverstoringen.
10. De relatie met eerder ontdekte archeologische vindplaatsen in de regio van het onderzoeksgebied en/of met historische gegevens.
11. Het lokale, regionale c.q. nationale belang van de aanwezige archeologische resten.
12. De noodzaak - of het ontbreken daarvan - tot aanvullend archeologisch onderzoek in het onderzoeksgebied in het kader van de planontwikkeling, of bij toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen.

⁴ Van den Bosch, 2014

Indien binnen het onderzoeksgebied menselijke resten worden aangetroffen, dan dienen tevens de volgende onderzoeksvragen/onderzoeksaspecten te worden belicht:

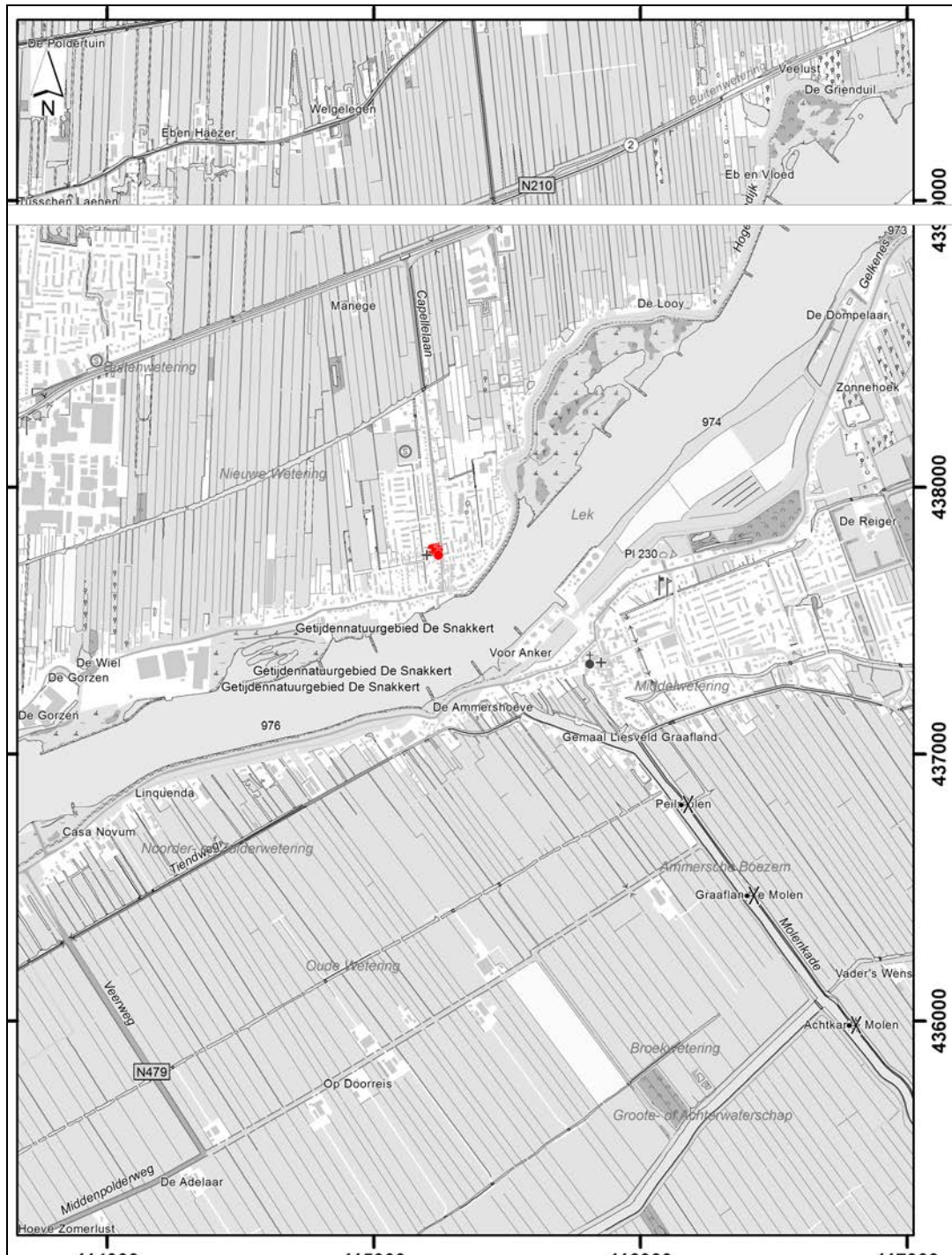
13. De conservering van de menselijke resten.
14. De intactheid van de graven in relatie met eventuele verstoringen.
15. De spreiding (horizontaal en verticaal), de aard, datering, oriëntering en fasering van de graven.
16. De aanwezigheid van grafgiften en/of overblijfselen van kleding.
17. Het geslacht, de leeftijd, de fysieke gesteldheid en eventuele ziektes of afwijkingen van de individuen.
18. Aspecten rond het grafritueel, zoals het graftype en –vorm en de begravingshouding.
19. Eventuele aanwijzingen voor sociale differentiatie tussen de individuen.

1.5 Onderzoeksteam

Het onderzoeksteam van SOB Research bestond uit:

A. C. Mientjes	veldonderzoek
J. E. van den Bosch	eindredactie
H. H. J. Uleners	voorbereiding, veldonderzoek, gegevensverwerking en rapportage

Dank gaat uit naar de heer Sjaak van Buren, Kerkrentmeester Hervormde Kerk van Ammerstol met betrekking tot de verstrekking van enkele historische foto's en het bestek van de kerk uit 1880.

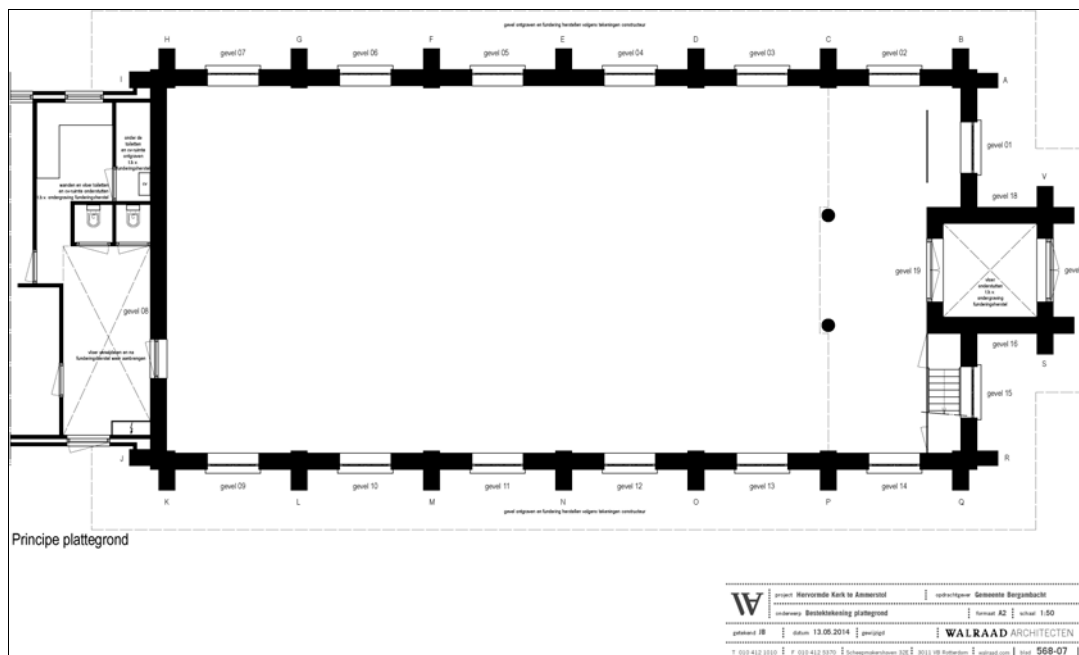
Afbeelding 2. De ligging van het plangebied (rood gemarkeerd), geprojecteerd op een uitsnede van de Topografische Kaart. Schaal 1: 25.000.

Afbeelding 3. Het onderzoeksgebied van de AB (rood omkaderd), geprojecteerd op een uitsnede van de GBKN. Dit betreft de zone rondom het kerkgebouw. Bron GBKN : Topografische Dienst, Emmen. Schaal 1: 1.000.

Afbeelding 4. Het plangebied (blauw omkaderd), geprojecteerd op de Kadastrale Kaart. Het deel van de kerk waar de fundering moest worden hersteld is geel omkaderd. Bron Kadastrale Kaart: Topografische Dienst, Emmen, 2014. Schaal 1: 500

Afbeelding 5. De verkleinde bestektekening voor het funderingsherstel. Bron: Walraad Architecten, 13 mei 2014. Schaal 1: 200.

2. Archeologische Verwachting ⁵

2.1 Regionale archeologische en cultuurlandschappelijke context

Het plangebied is gelegen in het primariene gebied, waar de landschapsontwikkeling tijdens de laatste 15000 jaar vooral is bepaald door de invloed van de Rijn. Perioden met verhoogde rivieractiviteit (transgressiefasen), waarbij vanuit de verschillende hoofdgeulen van de Rijn zand en klei (Afzettingen van Gorkum en Tiel) werden afgezet tot ver buiten de oeverzones, werden afgewisseld door perioden waarin de rivierafzettingen alleen binnen de oeverzones werden afgezet (regressiefasen). Tijdens de laatstgenoemde fasen was er ook sprake van veenontwikkeling in de komgebieden (het Hollandveen). Vanaf circa 1.000 A.D was opnieuw sprake van steeds hogere waterstanden en werden met toenemende regelmaat delen van het gebied getroffen door overstromingen. Vanaf de 11de eeuw werd dan ook begonnen met de bedijking van het gebied. Tevens werd toen een begin gemaakt met de ontginning van het gebied.

In de regio kunnen archeologische vindplaatsen worden verwacht uit de periode van het Laat Paleolithicum t/m de Nieuwe Tijd. In de Gemeente Bergambacht zijn eerder al archeologische vindplaatsen aangetroffen uit het Mesolithicum, het Neolithicum, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd.

Het plangebied ligt in het meest noordelijke deel van de oorspronkelijke oude kern van Ammerstol. Ammerstol betrof oorspronkelijk een tol voor de oversteek over de Lek, die voor het eerst in 1221 werd vermeld. In 1322 werden door Graaf Willem III van Holland aan Ammerstol stadsrechten verleend, maar die werden uiteindelijk niet benut.

2.2 Aard en ouderdom van de vindplaats(en)

Ter plaatse van het onderzoeksgebied kunnen archeologische resten worden verwacht uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd, samenhangend met hier gedurende die periode aanwezige kerkgebouw. Mogelijk was er op deze locatie al eerder een kapel gevestigd, maar kort voor 1331 was er in ieder geval sprake van de stichting van een kapel in Ammerstol, door Graaf Willem III van Holland, waarvan de rechten zijn vastgelegd op 22 juli 1331. Dit was oorspronkelijk een kruiskerk. Tot in de 19de eeuw zijn zowel binnen, alsook buiten de kerk mensen begraven.

Op de kaart van Lupenius uit 1696 worden de Capellelaan, de Achterweg, de Grote Kerkstraat, de Wilhelminastraat (voorheen de Kleine Kerk Weg) en de Lekdijk weergegeven als de toen bestaande infrastructuur van Ammerstol. De kerk wordt weergegeven ter plaatse van het meest noordelijke deel van de toenmalige bebouwing van Ammerstol, met de toren nog aan de westelijke zijde.

Op de tekening van Cornelis Pronk uit 1733 is de kerk nog als een kruiskerk afgebeeld, in ieder geval voor wat betreft het zuidelijke deel. Op deze afbeelding is niet zichtbaar of het noordelijke transept toen nog aanwezig was. Later in de 18de eeuw, in 1779, moest de toren van de kerk worden rechtgezet. Deze stond toen meer dan een meter uit het lood.⁶

⁵ De tekst van Hoofdstuk 2 is integraal overgenomen uit het PvE; zie Van den Bosch, 2014.

⁶ Van Groningen, 1995

Dit is kenmerkend voor alle oude kerken in de Krimpenerwaard. Als gevolg van de slappe veenondergrond was voortdurend sprake van verzakkingen en moest er met regelmaat groot onderhoud plaatsvinden. In 1822 werd ook het schip van de kerk van Ammerstol vernieuwd. Gezien de ruim 40 jaar eerder uitgevoerde renovatie van de toren mag worden aangenomen dat het nieuwe schip (grotendeels) op dezelfde locatie is gebouwd als de voorganger. Of deze vernieuwing al wordt weergegeven op de Kadastrale Kaart (Minuutplan) uit 1811 - 1832 is niet zeker. Op deze kaart wordt de kerk nog afgebeeld met de toren aan de westelijke zijde, maar wordt ter plaatse van het voormalige zuidelijke transept slechts een kleine uitbouw weergegeven.

Een noordelijk transept wordt op deze kaart in het geheel niet weergegeven. De kerk wordt op deze kaart meer noordelijk afgebeeld dan de locatie van het huidige kerkgebouw. Vanwege de vele veranderingen in de 20ste eeuw, voor wat betreft de rooilijnen en de bebouwing in dit deel van Ammerstol, is dit niet exact te bepalen. De op de 'Deelverwachtingskaart Ammerstol' geprojecteerde ligging van het oude kerkgebouw lijkt (iets) te schuin en te zuidelijk te zijn gesitueerd.

In 1878 is de oude kerk, vanwege de slechte staat, afgebroken. In 1880 werd het huidige kerkgebouw gebouwd, op basis van het ontwerp van de architect L. J. Redeker. De omvang van het schip was exact gelijk aan de omvang van het oude schip. De toren werd echter aan de oostelijke zijde van het kerkgebouw opgetrokken. Voorafgaand aan de sloop is het oude kerkgebouw nog gedocumenteerd door Aldolphus Mulder. De toen vastgelegde plattegrond kwam volledig overeen met de op de Kadastrale Kaart van 1811 - 1832 weergegeven plattegrond.

Inmiddels is ook de kerk uit 1880 verzakt, met name ter plaatse van de noordzijde van het kerkgebouw. Dit als gevolg van het inrotten van de vurenhouten funderingspalen en de daarop gelegen steunbalken.⁷ Bij het in 2013 uitgevoerde funderingsonderzoek zijn twee proefputten gegraven ter plaatse van de oostelijke funderingen, ten weerszijden van de kerktoren. Onder de muren, die waren opgetrokken met stenen uit de 19de eeuw, werd een fundering aangetroffen die was gebouwd met kloostermoppen uit de Late Middeleeuwen. Dit betreft vermoedelijk het hergebruik van bakstenen, die afkomstig waren uit het in 1878 gesloopte kerkgebouw. Anderzijds kan niet volledig worden uitgesloten dat het kerkgebouw in 1880 is gebouwd op de funderingen van de oude kerk.

2.3 Begrenzing en oppervlakte van de vindplaats(en)

De restanten van de funderingen van de oude kerk kunnen worden verwacht ter plaatse van de funderingen van het huidige kerkgebouw, of maximaal 10 meter noordelijker (waarbij de zuidelijke muur van het oude kerkgebouw ongeveer ter plaatse van de noordelijke muur van het huidige kerkgebouw zou liggen).

2.4 Structuren en sporen

Mogelijke aanwezige archeologische structuren en sporen kunnen onder meer bestaan uit (resten van) de oude funderingen van de kerkmuur, vloeren en begravingen (inclusief de resten van grafmonumenten).

⁷ C. J. Smit & Zn., 2013

2.5 Anorganische artefacten

Bij anorganische artefacten kan het onder meer gaan om bouw materiaal, grafzerken en de resten van meebegraven kledingaccessoires (knopen, spelden, enz.). Tevens zouden aardewerkfragmenten, glasfragmenten, metaal en natuursteen kunnen worden aangetroffen, die hier met aangevoerde grond terecht kunnen zijn gekomen. Tevens zouden resten van de metalen bekleding van doodskisten kunnen worden aangetroffen.

2.6 Organische artefacten

Bij organische artefacten kan het onder meer gaan om de aanwezigheid van organische artefacten van bot, hout en hoorn. Er bestaat een kans dat er houten doodskisten worden aangetroffen. Er is sprake van redelijke conserveringsomstandigheden voor organisch materiaal. Vooral in de diepere ondergrond zal sprake zijn van gunstige conserveringsomstandigheden.

2.7 Archeozoölogische en botanische resten

Bij archeozoölogische en botanische resten kan het ondermeer gaan om de aanwezigheid van: bot en (verkoelde) zaden. Dierlijk botmateriaal zal alleen aanwezig zijn wanneer dat met aangevoerde grond is gedeponeerd. Bij botanische resten zou het kunnen gaan om de resten van bij begravingen meegegeven bloemboeketten.

Er is sprake van redelijke conserveringsomstandigheden voor organisch materiaal. Vooral in de diepere ondergrond zal sprake zijn van gunstige conserveringsomstandigheden.

2.8 Archeologische stratigrafie en diepte van de vondstlagen

Ter plaatse van het plangebied is een bodemopbouw aanwezig met antropogene ophooglagen, op - of ingegraven in - mogelijk aanwezige (kom) Afzettingen van Duinkerke IIIa, op Hollandveen, op (zandige rivierduin-) Afzettingen van de Formatie van Kreftenheye, op (zandige geul-) Afzettingen van de Formatie van Kreftenheye. Het maaiveld ligt op een hoogte van circa 0.6 - 1.1 meter –NAP. De top van het Hollandveen kan worden verwacht op een diepte van circa 0.5 - 1.0 meter beneden het maaiveld. De top van de (zandige rivierduin-) Afzettingen van de Formatie van Kreftenheye kan worden verwacht op een diepte van circa 7.2 - 8.5 meter beneden het maaiveld.

Funderingsresten van de in 1878 afgebroken kerk kunnen worden verwacht vanaf een diepte van 0.3 - 1.0 meter beneden het maaiveld. De kans op de aanwezigheid van dergelijke resten is het grootst ter plaatse van het noordelijke deel van het plangebied. Begraven menselijke resten uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd kunnen worden verwacht vanaf een diepte van circa 1.0 meter beneden het maaiveld.

Op en in de top van het (intacte) Hollandveen, gelegen op een diepte van circa 0.3 - 1.0 meter beneden het maaiveld, kunnen archeologische resten uit de periode van de IJzertijd t/m de Vroege Middeleeuwen worden verwacht. Deze verwachting betreft alle in deze regio bekende complextypen uit deze periode. Het zou hier immers kunnen gaan om nederzettingsterreinen, activiteitszones, grafvelden, enz.

2.9 Gaafheid en conservering

In welke mate de oorspronkelijke bodemopbouw is verstoord door de bouwactiviteiten in de 19de eeuw en door de begravingen in de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd is niet bekend. Er is sprake van redelijke conserveringsomstandigheden voor organisch materiaal en metaal. Vooral in de diepere ondergrond zal sprake zijn van gunstige conserveringsomstandigheden.

3. Uitvoering

Het veldonderzoek vond plaats in verschillende, onderbroken fasen in de periode tussen 13 januari en 16 april 2015. De maximale verstoringsdieptes van de civieltechnische graafwerkzaamheden waren in beginsel bepalend voor de einddieptes van het archeologisch onderzoek. De Archeologische Begeleiding diende in principe plaats te vinden vanaf het maaiveld tot en met de einddiepte van de civieltechnische graafwerkzaamheden. Rondom (en onder) de gevelmuren van de kerk is een sleuf gegraven met een breedte van circa 1.5 - 2.0 meter en een diepte van circa 2 meter. Deze zone werd in drie werkputten onderverdeeld: Put nr. 1 t/m 3 (zie Afbeelding 8 t/m 14). Daarnaast werden er binnenin de kerk nog twee putten gegraven met een omvang van circa 1.4 x 4.5 meter en 1.7 x 8.0 meter, respectievelijk Put nr. 4 en 5. Het maaiveld lag ter plaatse van de noordzijde van de kerk op een hoogte van circa 0.3 - 0.6 meter –NAP en aan de zuidzijde kerk op een hoogte van circa 0.5 - 0.7 meter –NAP. De vloer binnenin de kerk lag op een hoogte van circa 0.4 meter –NAP.

De graafwerkzaamheden zijn laagsgewijs uitgevoerd, met behulp van een graafmachine met een gladde bak. Het eerste vlak is aangelegd op het eerste niveau waar archeologische sporen konden worden aangetroffen. Indien er geen archeologische resten werden aangetroffen, werd er verder laagsgewijs verdiept tot de einddiepte. Vervolgens werden de zones onder de kerkfundering en rondom de oude heipalen, waar de kraan niet bij kon, manueel vrij gegraven. Om logistieke redenen, voornamelijk ruimtegebrek, kon er alleen gebruik worden gemaakt van een kleinere kraan. Daardoor konden er alleen korte sleuven worden aangelegd, met lengtes van maximaal 3 meter.

Ook de aanwezigheid van grondwater en bijgevolg ook modder, vanaf een diepte van circa 1.7 meter beneden het maaiveld, bemoeilijkte de waarnemingen en het documenteren. Het fotograferen van vlakken was daardoor vanaf deze diepte niet mogelijk (zie Afbeelding 6 en 7). Ook het enige oudere, ten dele intacte, graf (Spoor nr. 6) kon niet worden opgegraven in overeenstemming met de in het PvE gestelde eisen. Dit omdat dit graf onder een sliet van de kerkfundering was gelegen. Voor zover mogelijk is de context gefotografeerd en is het botmateriaal verzameld.

Alle aangetroffen archeologische sporen (in totaal 11) zijn gedocumenteerd binnen de begrenzingen van de sleuven (fotografisch en in de database). Tijdens de Archeologische Begeleiding zijn echter ook archeologische sporen, zoals muurwerk en menselijke begravingen, aangetroffen die ten dele ook buiten de contouren van de aangelegde sleuven waren gelegen. In overleg met de bevoegde overheid is beslist dat deze sporen alleen binnen de verstoringszones zouden worden onderzocht.

Daarbij dient ook te worden vermeld dat, als gevolg van de beperkte omvang van de verstoringen, het meeste muurwerk slechts in beperkte mate is verwijderd en dus ook nog steeds grotendeels *in situ* aanwezig is⁸.

Verder zijn systematisch representatieve overzichtsfoto's gemaakt (met en zonder fotobordje, zogenaamde werkfoto's). Tevens zijn overzichtsfoto's en detailfoto's gemaakt van de aangetroffen archeologische sporen en de uitgeprepareerde bodemprofielen.

De X, Y en Z-coördinaten van maaiveld -en vlakhoogtes, de profielkolommen, de archeologische sporen en individueel ingemeten vondsten zijn bepaald met behulp van een GPS (Sokkia Rover GRX1). Dit systeem heeft een maximale onnauwkeurigheid van +/- 3 centimeter. Als gevolg van de nabijheid van het kerkgebouw was het signaal aan de noordzijde niet optimaal. Daarom is er voor gekozen om de profielen en de vlaktekeningen daar analoog te tekenen (schaal 1: 20).

⁸ Enkel bij muurwerk Spoor nr. 2 en 10 moest er een segment verwijderd worden.

Het aangetroffen vondstmateriaal (aardewerk, natuursteen en menselijk botmateriaal) is per onderscheidbare vulling verzameld binnen vakken van circa 2 x 3 meter. De steunberen van de kerk vormden hierbij de basis voor de documentatie. Zo is Vondst nr. 13 geborgen uit de sleuf tussen Steunbeer D en E (zie Afbeelding 8, met de bestektekening,). Indien van toepassing is het vondstmateriaal gekoppeld aan de gedocumenteerde profielkolommen (stratigrafische registratie). Per segment muurwerk zijn per formaat twee bakstenen als monster geborgen. Voor wat betreft de bekisting van het graf van Spoor nr. 4 is ervoor gekozen om deze resten niet te bergen. Dit omdat dit spoor subrecent van aard is en grotendeels buiten de sleuf was gelegen.

Bij de aanleg van vlakken en het afwerken van sporen is gebruik gemaakt van een metaaldetector voor het opsporen van metaalvondsten. Tevens is de uitgegraven grond (stort) met behulp van een metaaldetector onderzocht.

In het onderzoeksgebied zijn verspreid over alle werkputten in totaal 15 profielkolommen gedocumenteerd. De beschrijvingen van de bodemopbouw zijn uitgevoerd in overeenstemming met de NEN 5104. Bij de beschrijving van de geologische afzettingen is de klassieke nomenclatuur aangehouden, zoals opgesteld door de Rijks Geologische Dienst. De door de Mulder et al. in 2003 voorgestelde nieuwe benamingen zijn vermeld in Bijlage 2.

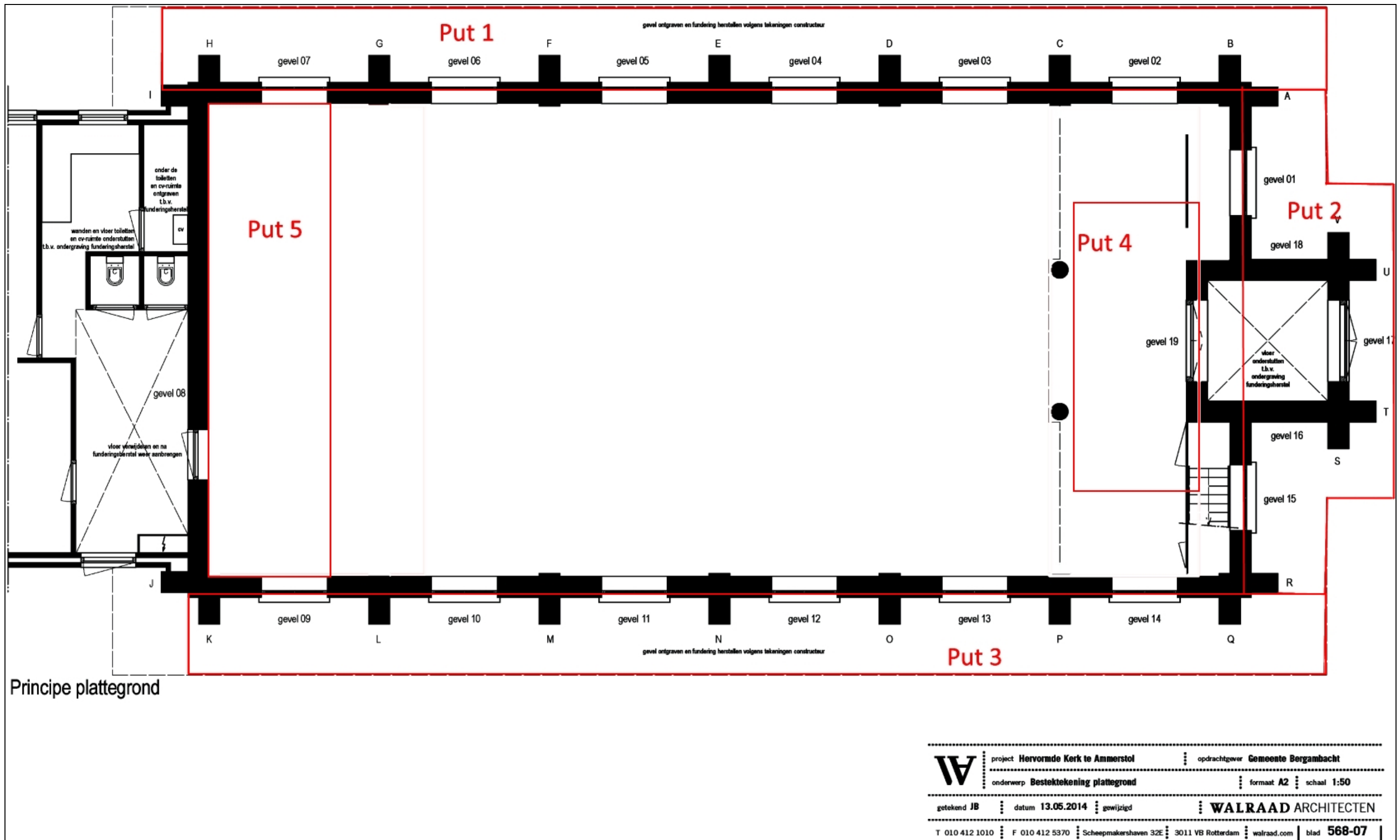
De verwerking van het vondstmateriaal (wassen, tellen, wegen en determinatie door middel van een quickscan) is na de afronding van het veldonderzoek uitgevoerd in de bedrijfsruimte van SOB Research te Westmaas.

Afbeelding 6. De noordwestelijke hoek van het kerkgebouw. Op de foto zijn de wateroverlast en modder duidelijk zichtbaar.

Afbeelding 7. De noordwestelijke hoek van het kerkgebouw. Op de foto zijn de wateroverlast en modder duidelijk zichtbaar.

Afbeelding 8. De locaties van de putten (rood omkaderd en genummerd), geprojecteerd op de bestektekening voor het funderingsherstel, Bron: Walraad Architecten, 13 mei 2014. (kaart niet op schaal).

Afbeelding 9. Put nr. 1 aan de noordzijde van de kerk. De foto is genomen vanuit westelijke richting.

Afbeelding 10. Het noordelijke deel van Put nr. 2 aan de oostzijde van de kerk. De foto is genomen vanuit oostelijke richting.

Afbeelding 11 (links). Het centrale deel van Put nr. 2 voor de ingang van de kerk. De foto is genomen vanuit zuidoostelijke richting.

Afbeelding 12 (rechts). Put nr. 3 aan de zuidzijde van de kerk. De foto is genomen vanuit oostelijke richting..

Afbeelding 13. Put nr. 4 aan de oostzijde binnenin de kerk. De foto is genomen vanuit oostelijke richting.

Afbeelding 14. Put nr. 5 aan de westzijde binnenin de kerk. De foto is genomen vanuit zuidoostelijke richting.

4. Onderzoeksresultaten

4.1 Bodemopbouw

Op basis van het bureauonderzoek was geconcludeerd dat in het plangebied een bodemopbouw aanwezig is met antropogene ophooglagen, op - of ingegraven in - mogelijk aanwezige (kom) Afzettingen van Tiel⁹, op Hollandveen, op (zandige rivierduin-) Afzettingen van de Formatie van Kreftenheye, op (zandige geul-) Afzettingen van de Formatie van Kreftenheye. Het maaiveld ligt op een hoogte van circa 0.6 - 1.1 meter –NAP. De top van het Hollandveen kon worden verwacht op een diepte van circa 0.5 - 1.0 meter beneden het maaiveld. De top van de (zandige rivierduin-) Afzettingen van de Formatie van Kreftenheye kon worden verwacht op een diepte van circa 7.2 - 8.5 meter beneden het maaiveld. Deze laatste horizont werd bij de Archeologische Begeleiding, zoals verwacht, niet aangesneden.

Tijdens de Archeologische Begeleiding zijn 15 profielen gedocumenteerd om met name de (natuurlijke) bodemopbouw en de aangetroffen sporen gedetailleerd te kunnen documenteren. In hoofdlijnen zijn er tot maximaal 2 meter beneden het maaiveld drie variaties in de bodemopbouw vastgesteld:¹⁰

Ten eerste werd binnenin de kerk en ter plaatse van de noordzijde van de kerk op enkele plaatsen een volledige antropogene bodemopbouw aangetroffen (zie Profiel nr. 1, 2, 5, 13, 14 en Afbeelding 15, 16 en 17). De bovenste ophooglaag, die aan de noordzijde van de kerk overal aanwezig was, betrof een donker of licht bruingrijs, heterogeen zandig subrecent ophoogpakket, met een dikte van 0.6 - 0.7 meter, dat puinbrokken, leisteen en mortelspikkels bevatte. De top van deze laag liep af in zuidelijke richting, vanaf een diepte van 1.0 - 1.2 meter beneden het maaiveld tot op de hoogte van de basis van de kerkfundering. Deze laag dient daarom te worden geïnterpreteerd als de opvulling van de insteek van de huidige kerk, die omstreeks 1880 is gebouwd. In deze laag werden opvallend veel losse fragmenten menselijk botmateriaal aangetroffen.¹¹ Dit is een duidelijke indicatie dat bij het bouwen van de nieuwe kerk de begravingen uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd (gedeeltelijk) zijn verstoord. Dit sluit evenwel niet uit dat de oudere begravingen mogelijk reeds ten dele of geheel waren verstoord ten tijde van herstelwerken van de kerk in het laatste deel van de 18de eeuw en/of in het begin van de 19de eeuw.¹² Onder de insteek van de kerkfundering werden ook oudere antropogene lagen aangetroffen, die vermoedelijk in de Late Middeleeuwen kunnen worden gedateerd¹³ en die zijn gerelateerd aan een oudere voorloper van de kerk.

Ter plaatse en in de nabijheid van het aangetroffen oudere muurwerk, werden deze lagen tot de einddiepte aangetroffen. Alhoewel, op uitzondering van muurwerk Spoor nr. 2 geen duidelijke insteek zichtbaar was, dienen deze pakketten als voornamelijk insteekvullingen en puinfunderingslagen te worden geïnterpreteerd. De oudste ophooglaag (Laag nr. 6, zie Afbeelding 15 en 18), gelegen op de natuurlijke afzettingen ter plaatse van de noordzijde van de kerk, bevatte ook menselijk botmateriaal. Alhoewel de top van deze laag is aangesneden bij de bouw van de nieuwe kerk lijkt een deel ervan intact te zijn.

⁹ Zowel in het Bureauonderzoek als in het Programma van Eisen staat Afzettingen van Duinkerke IIIa aangegeven. Dit dient te worden aangepast naar Afzettingen van Tiel. Op de Geologische Kaart van Nederland 1: 50.000, Blad Gorinchem West (38 West) wordt ter plaatse van het plangebied een zone weergegeven met de code rF2K.

¹⁰ Zie Bijlage 3 voor een volledige beschrijving van alle profielen en zie Afbeelding 21 voor de locaties van de profielen.

¹¹ Vondst nr. 7, 9, 11, 14 en 17 zijn afkomstig uit deze laag.

¹² Van den Bosch, 2014

¹³ Gezien de beperkte hoeveelheid van het aardewerk dient er met enige voorzichtigheid te worden gedateerd.

Na de toevoeging van een dun zandlaagje, met een dikte van circa 5 centimeter, zijn de slieten van de funderingsmuren hierop geplaatst. Op verschillende losse botfragmenten na bleek deze laag ook één begraving (Spoor nr. 6) te bevatten die ten dele was verstoord door een heipaal. Ter plaatse van de noordwestelijke hoek van de kerk was deze laag aanwezig tot de ontgravingsdiepte (Profiel nr. 1 en 2) maar elders langs de noordkant was dit pakket circa 0.3 tot 0.4 meter dik.

De aanwezigheid van de natuurlijke afzettingen ter plaatse van het noordelijke deel van het onderzoeksgebied was beperkt. Dit betrof een vrij homogene laag met matig gerijpte siltige grijze klei, met inclusies van dy en takjes. Deze Afzettingen van Tiel kwamen reeds voor vanaf een diepte van 1.0 - 1.35 meter beneden het maaiveld (circa 1.5 - 1.85 meter –NAP; zie Profiel nr. 7 en 15 en Afbeelding 18).

In tegenstelling tot de vorige twee variaties werd aan de zuidzijde van de kerk een iets andere bodemopbouw aangetroffen, met subrecente opgebrachte zandpakketten, op kleiige ophooglagen (mogelijk ook al uit de Late Middeleeuwen), op kleiige Afzettingen van Tiel, op zwak tot sterk venige Afzettingen van Tiel (zie Profiel nr. 3, 4, 5, 6, 8, 11 en 12 en Afbeelding 19 en 20).

De bovenste subrecente lagen, bestaande uit matig tot grof zand, hebben voornamelijk te maken met de aanleg van het pad en het ingraven van kabels en leidingen, tot een diepte van maximaal 1.15 meter beneden het maaiveld. Daaronder werden vervolgens de kleiige, oudere ophooglagen aangetroffen. Vanwege het ontbreken van aardewerk kunnen deze lagen niet met zekerheid worden gedateerd, maar zouden deze potentieel reeds vanaf de Late Middeleeuwen opgeworpen kunnen zijn. Daarnaast was het ontbreken van menselijk botmateriaal aan deze zijde van het gebouw opvallend.

Onder deze lagen werd de top van de Afzettingen van Tiel aangetroffen, op een diepte van 1.0 - 1.4 meter beneden het maaiveld (1.70 - 2.05 meter –NAP). De bovenste laag van deze afzettingen is vergelijkbaar met de lagen die aan de andere kant van de kerk werden aangetroffen: (donker) grijze, matig tot ongerijpte siltige klei, met inclusies van dy en takjes. Eronder waren daarentegen grijsbruine zwak tot sterk venige Afzettingen van Tiel aanwezig. Vermoedelijk betreft dit de geleidelijke overgang naar het Hollandveen.

De top van het Hollandveen werd verwacht op een diepte van circa 0.5 - 1.0 meter beneden het maaiveld. Op basis van de Archeologische Begeleiding blijkt echter dat het veen hier dieper ligt en dat dit hier meer is geërodeerd of ingeklonken dan werd verwacht. Binnen de begrenzingen van het onderzoeksgebied is er tot de maximale verstoringsdiepte geen Hollandveen aangetroffen.

Afbeelding 15. Put nr. 1, Profiel nr. 1, met bovenin de insteek voor de kerkfundering en onderin oudere ophooglagen. Onderin is Laag nr. 6 zichtbaar.

Afbeelding 16 (links). Put nr. 5, Profiel nr. 13. Op de foto is de onderste meter van het profiel naast het muurwerk van Spoor nr. 12 zichtbaar. De sequentie is een reeks van antropogene ophooglagen gerelateerd aan de aanleg van het muurwerk en uit een latere periode.

Afbeelding 17 (rechts). Put nr. 1, Profiel nr. 10. Dit profiel bevond zich onmiddellijk ten zuiden van het muurwerk van Spoor nr. 10. De sequentie is een reeks van antropogene lagen gerelateerd aan de aanleg van het muurwerk en uit een latere periode.

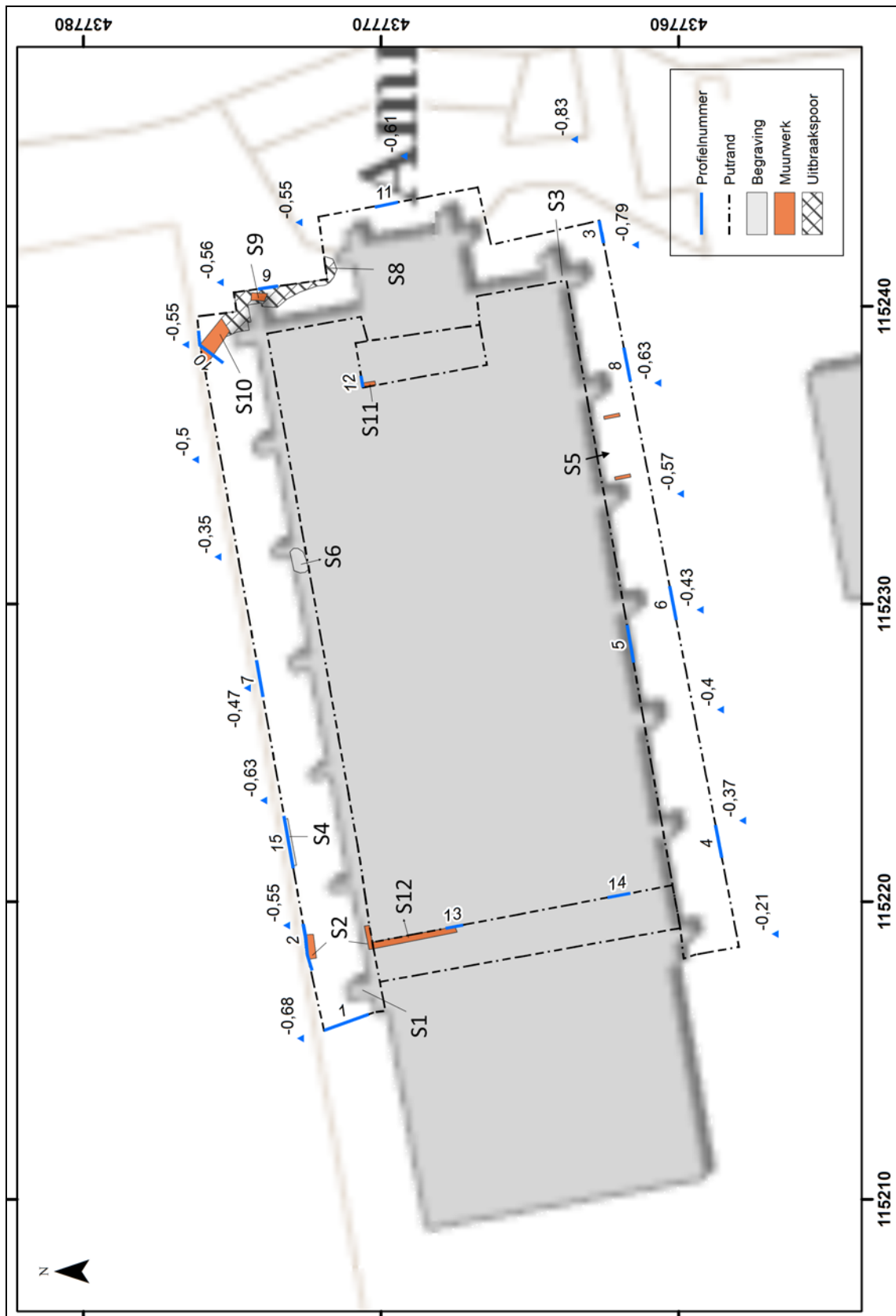
Afbeelding 18. Put nr. 1, Profiel nr. 15. Onder het graf, Spoor nr. 4, is Laag nr. 6 zichtbaar op een homogeen pakket met Afzettingen van Tiel (zichtbaar tot de einddiepte).

Afbeelding 19. Put nr. 2, Profiel nr. 3. De sequentie, van boven naar beneden, met een verstoord/ (sub-)recent opgebracht zandpakket, op kleiige oudere ophooglagen, op kleiige Afzettingen van Tiel is goed zichtbaar. Onderin het profiel zijn de natuurlijke afzettingen zwak venig.

Afbeelding 20. Put nr. 3, Profiel nr. 5. De opname is gedaan onder de kerkfundering. Onder de verstoring door de aanleg van de kerk is er een dunne ophooglaag vergelijkbaar met Laag nr. 6 zichtbaar, met daaronder matig venige Afzettingen van Tiel.

Afbeelding 21. Alle sporenkaart, met de sporen, de locaties van de profielkolommen en de maaiveldhoogtes. Schaal 1: 200.

4.2 Archeologische sporen

Tijdens het onderzoek werden in totaal 11 sporen aangetroffen en gedocumenteerd (zie Afbeelding 21 met de alle-sporenkaart). Er zijn hoofdzakelijk de volgende typen archeologische sporen aangetroffen: uitbraaksporen (2), bakstenen funderingen (7) en menselijke begravingen (2).

Tijdens het onderzoek bleek dat het Hollandveen sterker was geërodeerd of ingeklonken dan werd verwacht. Bijgevolg zijn de potentieel aanwezige archeologische resten uit de IJzertijd t/m de Vroege Middeleeuwen ook verdwenen, of liggen deze beneden het verstoringsniveau van de herstelwerkzaamheden. Binnen de begrenzingen van het onderzoeksgebied is er tot de maximale verstoringsdiepte geen Hollandveen aangetroffen.

Op basis van de locatie van de sporen in het plangebied en de archeologische/ historische achtergrondinformatie kan de volgende indeling worden gemaakt:

Aan de noordzijde van het onderzoeksgebied en binnenin de kerk zijn vier restanten van bakstenen funderingen aangetroffen, die behoren tot een voorloper van de huidige kerk (Spoor nr. 2, 10, 11 en 12, zie Afbeelding 21 t/m 24). Elk segment bevatte dezelfde bakstenen (formaat: 24/ 25 x 11/ 12 x 4/ 5/ 6) en pakking (kalkmortel). De oriëntatie van dit muurwerk lijkt min of meer overeen te komen met het grondplan van de kerk zoals dat wordt weergegeven op de Kadastrale Kaart uit 1811 - 1832 (zie Afbeelding 22). De oriëntatie dient enigszins aangepast te worden. Zo had de fundering van Spoor nr. 10 een herkenbare stompe hoek, die doet denken aan de vorm van het koor van de oude kerk (zie Afbeelding 23). Op basis van het baksteenformaat lijkt het hier om een laatmiddeleeuwse fundering te gaan. Potentieel betreft het hier dus reeds restanten van de 14de -eeuwse kapel.¹⁴ Ten noorden van het huidige onderzoeksgebied kunnen nog meer restanten van deze bouwfase worden verwacht. Aardewerk afkomstig uit de rondom liggende lagen was echter beperkt, waardoor een datering op basis van het aardewerk geen uitsluitsel kon bieden. Van de westelijke kerktoren zijn geen sporen aangetroffen.

Ter plaatse van de noordoostelijke hoek van het plangebied werd veel afbraakpuin aangetroffen, dat dezelfde bakstenen bevatte als het gevonden muurwerk (Spoor nr. 8 en 9, zie Afbeelding 25). Dit puin is vermoedelijk afkomstig van de middeleeuwse kerk. Herstelwerkzaamheden aan de kerk aan het einde van de 18de eeuw en/of in het begin van de 19de eeuw, of bij de bouw van de nieuwe kerk, kunnen deze verstoring veroorzaakt hebben. In het bestek van 1880, Artikel 3, wordt bijvoorbeeld gesteld dat de oude fundamenten van kerk en toren, met uitzondering van de noordelijke zijmuur, dienden te worden afgebroken en dat de bakstenen dienden te worden hergebruikt in de nieuwe fundering.¹⁵

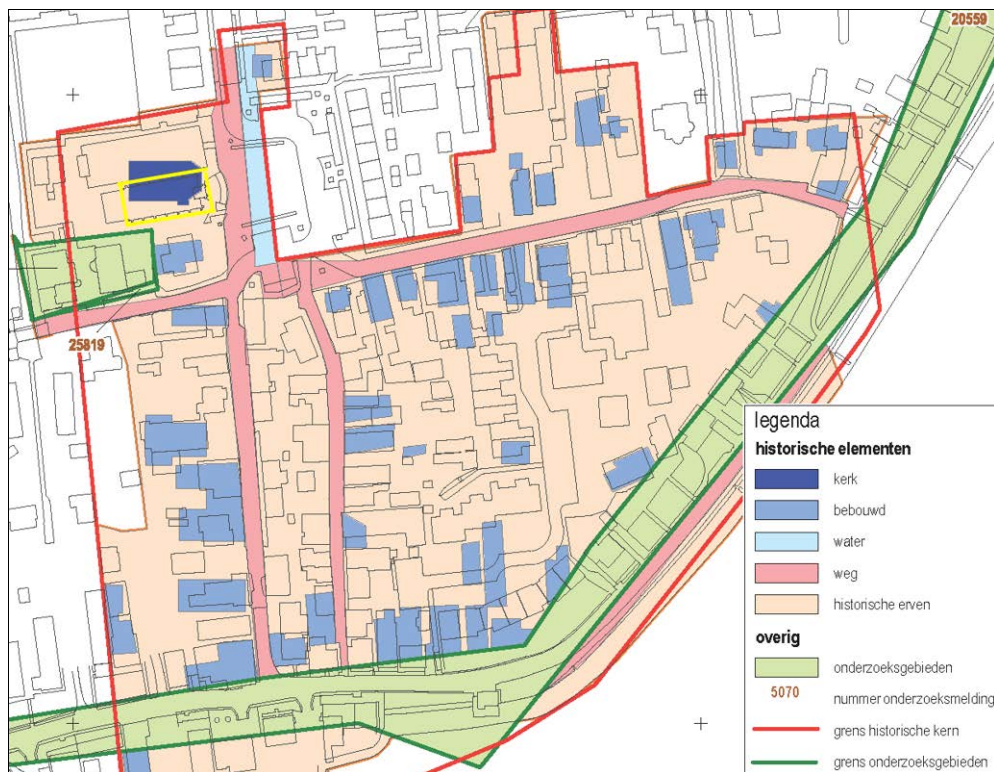
Begraven menselijke resten uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd werden alleen aangetroffen ter plaatse van het noordelijke deel van het onderzoeksgebied. De subrecente en oudere ophooglagen bevatten hier een significante hoeveelheid losse fragmenten menselijk botmateriaal. Dit is duidelijk een indicatie dat bij het bouwen van de nieuwe kerk en bij eventuele oudere aanpassingen begravingen uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd zijn verstoord. De verwachting dat aan de noordzijde van de kerk begravingen aanwezig waren, is dus uitgekomen. Bij het onderzoek werden twee min of meer intacte begravingen aangetroffen. Dit betrof een vermoedelijk laatmiddeleeuwse begraving, die ten dele was verstoord door een heipaal en onmiddellijk onder een sliet van de huidige kerkfundering lag (Spoor nr. 6, zie Afbeelding 26). Daarnaast werd in het profiel nog een graf gedocumenteerd dat kan worden gerelateerd aan de jongste kerk en de begraafplaats ten noorden ervan (Nieuwe Tijd C, Spoor nr. 4, zie Afbeelding 18).

¹⁴ In 1322 werden door Graaf Willem III van Holland aan Ammerstol stadsrechten verleend, maar die werden uiteindelijk niet benut. Mogelijk was er al eerder een kapel gevestigd, maar kort voor 1331 was er in ieder geval sprake van de stichting van een kapel door Graaf Willem III van Holland, waarvan de rechten zijn vastgelegd op 22 juli 1331. Dit was oorspronkelijk een kruiskerk. Groningen, 1995.

¹⁵ Het bestek van 1880 zal als bijlage worden toegevoegd in het eindrapport.

De overige sporen betroffen subrecente sporen. Aan de zuidzijde van het huidige gebouw is in 1967¹⁶ een zijingang afgebroken en afgesloten (Spoor nr. 5, zie Afbeelding 27). Op oude foto's uit circa 1925 (zie Afbeelding 28) en 1962¹⁷ is deze ingang nog zichtbaar. Verder is er nog een funderingsstudie van de noordwesthoek en de zuidoosthoek van de kerk uitgevoerd (Spoor nr. 1 en 3). Dit werd voornamelijk uitgevoerd met het oog op het bestuderen van de hergebruikte bakstenen, die vermoedelijk van een voorganger afkomstig zijn, zoals ook wordt aangegeven in het bestek van 1880.

Alle aangetroffen archeologische sporen zullen in overeenstemming met de in het Programma van Eisen gestelde eisen worden uitgewerkt met uitzondering van het graf van Spoor nr. 6, waarvan vanwege praktische redenen geen goede foto's of tekeningen konden worden gemaakt. De reden hiervoor is vermeld in Hoofdstuk 3.

Afbeelding 22. Deelverwachtingskaart Ammerstol. De historische elementen zijn overgenomen van de Kadastrale Kaart (Minuutkaart) uit 1811 - 1832. De geprojecteerde ligging van de oude kerk is donkerblauw gemarkeerd. Het deel van de huidige kerk waar het funderingsherstel zal worden uitgevoerd is geel omkaderd. Schaal 1: 2.500.

¹⁶ Op aangeven van de Kerkmeester, de heer Van Buren

¹⁷ In het bezit van de Kerkmeester, de heer Van Buren.

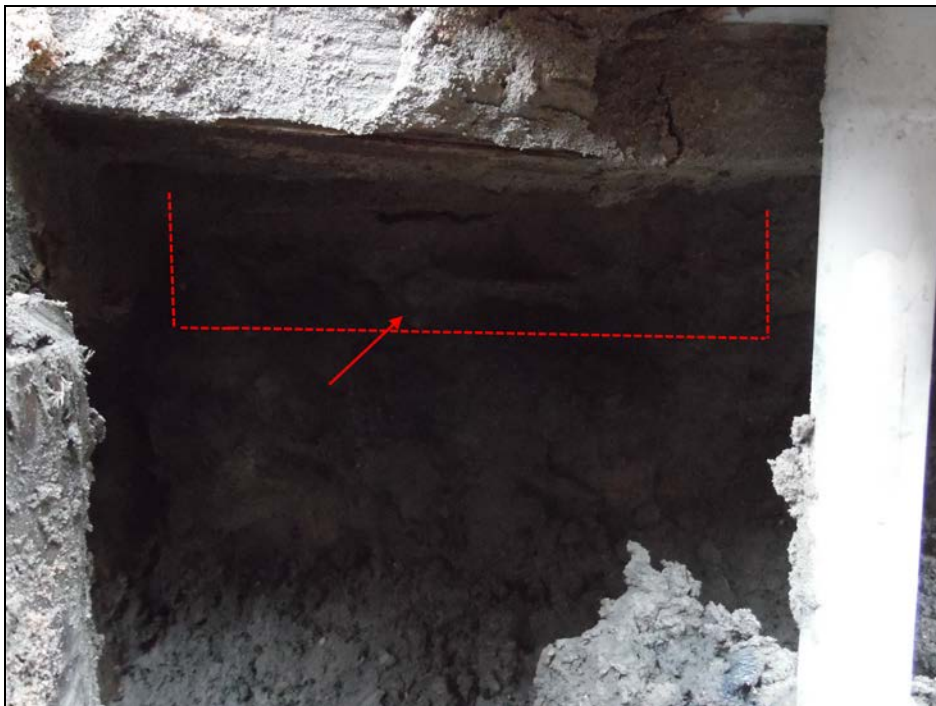
Afbeelding 23. Muurwerk, Spoor nr. 10. Op de foto is een geknikt segment van een fundering zichtbaar, gelegen ter plaatse van het noordoostelijke deel van het onderzoeksgebied.

Afbeelding 24. Muurwerk, Spoor nr. 12. Op de foto is een segment van een fundering zichtbaar dat werd aangetroffen in de westelijke werkput binnenin de kerk.

Afbeelding 25. Spoor nr. 8 en 9. Op een diepte van circa 0.48 en 1.72 meter beneden het maaiveld was een dik puinpakket aanwezig.

Afbeelding 26. Graf, Spoor nr. 6. Het documenteren van het graf werd bemoeilijkt door de ligging onder een sliet van de kerkfundering.

Afbeelding 27. Zijegang, Spoor nr. 5. De afdrukken van het muurwerk zijn nog zichtbaar.

Afbeelding 28. Foto uit circa 1925. De zijegang is op de achtergrond zichtbaar.

4.3 Vondstmateriaal

In totaal werden 20 vondstnummers en 6 monsternummers toegekend. Het aangetroffen vondstmateriaal, verzameld bij de aanleg van de funderingssleuven, het uitprepareren van de profielkolommen en bij het afwerken van de archeologische sporen, bestaat uit aardewerkfragmenten, natuursteen en menselijk botmateriaal. De monsters bestaan uit bakstenen die per muur  nheid zijn verzameld. Bij de bijlagen zijn de monsterlijst en de vondstenlijst opgenomen.

Het aangetroffen vondstmateriaal is in de bedrijfsruimte van SOB Research, te Westmaas, eerst gewassen en door middel van een quickscan onderzocht. In het belang van het beantwoorden van de onderzoeksvragen dient (een deel van) het aangetroffen vondstmateriaal specialistisch te worden onderzocht.

Vondstcategorie	Aantal	Gewicht (in gram)
Aardewerk	10	617
Natuursteen	1	3550
Menselijk botmateriaal	X	X
Bouwmateriaal (baksteen)	13	X

Tabel 1. Overzicht van aantallen en gewicht per materiaalcategorie (X betreft de vondstcategorieën die nog niet geteld en/of gewogen zijn).

Aardewerk

Het aangetroffen aardewerk bestaat uit Steengoed (onder meer een fragmenten bijna-steengoed en een geglazuurde kruik) en een fragment van een Delftse tegel met een floraal motief. Alle fragmenten zijn verzameld uit de ophooglagen en niet uit een spoor. Gezien de beperkte hoeveelheid werd het determineren van het aardewerk reeds verwerkt in dit evaluatierapport (zie Bijlage 6). Het aardewerk is gedetermineerd per periode en per type en geteld en gewogen. Hierbij kan het aardewerk globaal worden gedateerd in de periode vanaf de tweede helft van de 13de eeuw tot en met de tweede helft van de 17de eeuw (Late Middeleeuwen B tot en met Nieuwe Tijd B). Vanwege de beperkte hoeveelheid aardewerk dient er wel voorzichtig te worden omgegaan met het dateren van de lagen en kunnen er op basis van het aardewerk geen vergaande conclusies worden getrokken. Met enige voorzichtigheid kan de oudste ophooglaag boven de Afzettingen van Tiel in de Late Middeleeuwen worden gedateerd en de jongste in de Nieuwe Tijd C.

Het aardewerk is goed bewaard gebleven en hoeft verder niet te worden geconserveerd. Voorgesteld wordt om alle aardewerkvondsten onder de daartoe geldende voorwaarden over te dragen aan het Provinciaal Depot Zuid-Holland.

Natuursteen

Er is   n fragment van gekapte natuursteen aangetroffen. Dit betreft een vloertegelfragment van maaskalksteen, dat vermoedelijk afkomstig is van de vloer van de oude kerk. Veel van deze tegels werden hergebruikt en liggen onder de recente vloer in de huidige kerk (Vondst nr. 3).

Het materiaal behoeft geen conservering. Voorgesteld wordt om dit fragment aan te leveren aan het Provinciaal Depot Zuid-Holland.

Menselijk botmateriaal

Bij het onderzoek werden twee begravingen aangetroffen. Dit betrof vermoedelijk een laatmiddeleeuwse begraving, die ten dele was verstoord door een heipaal (Spoor nr. 6, Vondst nr. 15).

Daarnaast werd in het profiel nog een graf gedocumenteerd dat gerelateerd is aan de huidige kerk en de nog aanwezige begraafplaats ten noorden ervan (Spoor nr. 4). Dit laatste graf werd *in situ* bewaard en er werd daaruit geen botmateriaal geborgen.

Geadviseerd wordt om het menselijk skeletmateriaal uit het graf van Spoor nr. 6 en uit de oudste ophooglaag, Laag nr. 6, door een specialist (fysisch antropoloog) te laten analyseren. Dit met het doel om het geslacht, de leeftijd, de fysieke gesteldheid en eventuele ziektes of afwijkingen van de individuen nader vast te stellen. Tevens wordt geadviseerd om te onderzoeken of het menselijke skeletmateriaal uit het graf de mogelijkheid biedt voor een nauwkeurige datering van het botmateriaal, door middel van een C14-datering. Het dateren op basis van aardewerk was immers niet mogelijk vanwege de beperkte hoeveelheid.

Verder bevatten de subrecente en oudere ophooglagen ook nog een significante hoeveelheid losse fragmenten menselijk botmateriaal. Dit is duidelijk een indicatie dat bij het bouwen van de nieuwe kerk en bij oudere aanpassingen begravingen zijn verstoord. Het botmateriaal dat werd verzameld uit de bovenste meter onder het maaiveld betreft vermoedelijk botmateriaal uit de periode van de Late Middeleeuwen tot en met de Nieuwe Tijd C. Specialistisch onderzoek van deze categorie botmateriaal wordt dan ook niet noodzakelijk geacht vanwege de verstoorde context waaruit dit materiaal afkomstig is.

Voorgesteld wordt om het menselijk botmateriaal dat geen specialistisch onderzoek vereist aan de gemeente aan te leveren om te laten herbegraven en het overige menselijke botmateriaal aan te leveren aan het Provinciaal Depot Zuid-Holland.

Vondst nr.	Put	Opmerkingen	Inhoud (gefragmenteerd)	Selectie/ Advies
2	1	uit Laag nr. 6 (Profiel nr. 1)	Gevarieerd o. a. femur, rib, radius, ulna, tibia, fibula, schedel	Afkomstig uit de oudste laag; specialistisch onderzoek
4	1	ingezameld botmateriaal door werkmannen, herkomst uit m3-6 van Put 1	Gevarieerd o. a. femur, tibia, fibula	Vermoedelijk subrecent en/of gemengd Aanleveren ter herbegraving, geen specialistisch onderzoek
6	1	losse vondsten ingezameld tussen steunbeer H en G	Gevarieerd o. a. femur, tibia, fibula, rib	Vermoedelijk subrecent en/of gemengd Aanleveren ter herbegraving, geen specialistisch onderzoek
7	1	uit verrommelde bovenlaag bovenin, Laag nr. 2 (Profiel nr. 1)	schedel	Vermoedelijk subrecent Aanleveren ter herbegraving, geen specialistisch onderzoek
8	1	onderuit funderingen, uit Laag nr. 6 (Profiel nr. 1)	kaakbeen	Afkomstig uit de oudste laag; specialistisch onderzoek
9	1	gevonden nabij vondstnummer 7	Gevarieerd o. a. femur, tibia, fibula, rib	Vermoedelijk subrecent en/of gemengd Aanleveren ter herbegraving, geen specialistisch onderzoek
10	1	onderuit funderingen, uit Laag nr. 6 (Profiel nr. 1)	Gevarieerd o.a. femur, tibia, fibula, ulna, radius, rib	Afkomstig uit de oudste laag; specialistisch onderzoek
11	1	ten oosten van steunbeer E, uit verrommelde zandige pakket tot 1m beneden het maaiveld	schedel	Vermoedelijk subrecent Aanleveren ter herbegraving, geen specialistisch onderzoek
12	1	onder steunbeer E, uit Laag nr. 6 (Profiel nr. 1)	schedel	Afkomstig uit een oudere laag; specialistisch onderzoek
13	1	aangetroffen tussen steunbeer D en E, uit Laag nr. 6 (Profiel nr. 1)	schedel	Afkomstig uit de oudste laag; specialistisch onderzoek
14	1	aangetroffen tussen steunbeer D en C, uit bovenste verstoorde 1m	Gevarieerd o. a. femur, tibia, fibula, ulna	Vermoedelijk subrecent en/of gemengd Aanleveren ter herbegraving, geen specialistisch onderzoek
15	1	onder steunbeer D, direct onder de sliet, vermoedelijk 1 individu?, in Laag nr. 6 (Profiel nr. 1)	Schedel, rib, femur, tibia, fibula, ulna, radius, pelvis?	Afkomstig uit de oudste laag; specialistisch onderzoek, skelet leek ten dele in verband
17	1	aangetroffen tussen steunbeer B en C, uit bovenste verstoorde 1 m	Gevarieerd o. a. femur, tibia, fibula, ulna, schedel	Vermoedelijk subrecent en/of gemengd Aanleveren ter herbegraving, geen specialistisch onderzoek
18	4	uit puinlaag naast S11, in de noordelijke helft van Put 4	Gevarieerd, o. a. femur, tibia, fibula, rib	Vermoedelijk subrecent en/of gemengd Aanleveren ter herbegraving, geen specialistisch onderzoek

Tabel 2. Overzicht van het menselijk botmateriaal per vondstnummer, met een indicatie van de context, de inhoud en het advies voor vervolgonderzoek

Monsters

In totaal zijn tijdens het onderzoek 6 monsters genomen (zie Bijlage 9). Dit betreft baksteenmonsters afkomstig uit de aangetroffen funderingen en andere sporen (er zijn, indien mogelijk, twee bakstenen bemonsterd per spoor en/of type).

Met betrekking tot de verzamelde baksteenmonsters wordt geadviseerd deze volledig te analyseren (type baksteen en baksteenformaten), met als doel de funderingen nader te dateren.

Het materiaal heeft geen conservering. Voorgesteld wordt om het bouw materiaal aan te leveren aan het Provinciaal Depot Zuid-Holland.

5. Evaluatie vraagstelling en werkverloop

De meeste onderzoeksvragen, zoals in het Programma van Eisen geformuleerd, kunnen in meer of mindere mate worden beantwoord met behulp van de resultaten van de standaarduitwerking van de velddocumentatie en de uitwerking van het vondstmateriaal.

Onderzoeksvraag nr. 17 met betrekking tot het bepalen van het geslacht, de leeftijd, de fysieke gesteldheid en eventuele ziektes of afwijkingen van de individuen, vereist specialistisch onderzoek. Daarbij wordt alleen een selectie menselijk botmateriaal onderzocht waarvan de context duidelijk onder de verstoringsgrens van de nieuwe kerk was gelegen.

Literatuur

Bosch, J. E. van den: Archeologisch Bureauonderzoek ‘Hervormde Kerk Ammerstol’, Kerkplein 4, Ammerstol, Gemeente Bergambacht; SOB Research, Heinoord: 2014

Bosch, J. E. van den: PvE Archeologische Begeleiding ‘Herstelwerkzaamheden Hervormde Kerk Ammerstol’, Kerkplein 4, Ammerstol, Gemeente Bergambacht; SOB Research, Heinoord: 2015

Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA), versie 1.0; www.noaa.nl: 2016

Provincie Zuid-Holland: Provinciale Onderzoekagenda Archeologie Zuid-Holland; Den Haag: 2012

Redeker, L. F.: Bestek en Voorwaarden in opdracht van de Burgemeester en Wethouders van Ammerstol en Heeren Kerkvoogden der Nederduitsche Hervormde gemeente; Schoonhoven, 1880

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE): Archeologisch Informatie Systeem (Archis3); RCE, Amersfoort: december 2015

Smit, C. J. en Zn. b.v.: Funderingsonderzoek ‘De Kerk aan het Kerkplein te Ammerstol’; Gouda, 2013

Walraad Architecten: Bestektekening Plattegrond 13.05.2014; Rotterdam: 2014

Wink, K., R. Klaarenbeek, G. de Boer, I. A. Schutte en R. Kroes: Donkbewoners en veenontginners in kaart gebracht, Gemeente Bergambacht, Een archeologische verwachtings- en beleidskaart en een historisch-geografische waardenkaart. RAAP-Rapport 2232; RAAP, Weesp: 2011

Bijlage 1

Administratieve gegevens

Projectnaam:	Archeologische Begeleiding 'Herstelwerkzaamheden Hervormde Kerk Ammerstol', Kerkplein 4, Ammerstol, Gemeente Krimpenerwaard
Opdrachtgever:	<p>College van Burgemeester en Wethouders van de Gemeente Krimpenerwaard Dorpsplein 8, 2821 AS, Stolwijk Postbus 3, 2860 AA Bergambacht Contactpersoon: de heer A. Verweij Tel.: 140182 E-mail: a.verweij@krimpenerwaard.nl</p> <p>Via:</p> <p>Walraad Architecten Scheepmakershaven 32E, 3011 VB Rotterdam Contactpersoon: de heer J. van der Bie de heer J. W. Walraad Tel.: 010 - 4121010 E-mail: jan@walraad.com jw@walraad.com</p>
Uitvoerder:	<p>SOB Research Hofweg 13, Heinenoord Postbus 5060, 3274 ZK Heinenoord Tel.: 0186 - 604432 Fax: 0575 - 476139 E-mail: sobresearch@wxs.nl</p>
Bevoegde Overheid:	<p>College van Burgemeester en Wethouders van de Gemeente Krimpenerwaard Dorpsplein 8, 2821 AS, Stolwijk Postbus 51, 2820 AB Stolwijk Contactpersoon: de heer A. Verweij Tel.: 140182 E-mail: a.verweij@krimpenerwaard.nl</p>
Adviseur Bevoegde Overheid:	<p>Omgevingsdienst Midden-Holland Contactpersoon: de heer C. Thanos Postbus 45, 2800 AA Gouda Tel.: 088 - 5450363 E-mail: cthanos@odmh.nl</p>
Datum opdracht:	5 januari 2015
Datum evaluatierapport:	1 juni 2016 Gecorrigeerde versie: 15 juni 2016
Datum conceptrapport:	
Provincie:	Zuid-Holland
Gemeente:	Krimpenerwaard
Plaats:	Ammerstol
Toponiem:	Kerkplein 4
Huidig grondgebruik:	Kerkgebouw
Toekomstige situatie:	Kerkgebouw
Kaartblad:	38B

Kadastrale gegevens:	Kadastrale Gemeente Ammerstol, Sectie A, nr. 45 en 77.
Geologie:	Afzettingen van Tiel, op Hollandveen, op Afzettingen van Gorkum met inschakelingen van Hollandveen, op (rivierduin-) Afzettingen van de Formatie van Kreftenheye, op (geul-) Afzettingen van de Formatie van Kreftenheye
Geomorfologie:	Bebouwing/ oppervlaktewater
Bodemtype:	Bebouwing/ oppervlaktewater
NAP-hoogte maaiveld:	Circa 0.60 - 1.1 meter –NAP.
Oppervlakte plangebied:	Circa 0.08 hectare.
Oppervlakte onderzoeksgebied	Circa 0.03 hectare.
Coördinaten plangebied:	Zuidwest: 115.207/ 437.755 Zuidoost: 115.249/ 437.760 Noordwest: 115.206/ 437.770 Noordoost: 115.249/ 437.775
Kaart onderzoeksgebied:	Zie Afbeelding 2 en 3.
CMA/ AMK-status:	N.v.t.
CAA -nr.:	N.v.t.
CMA -nr.:	N.v.t.
ARCHIS-Monument nr.:	N.v.t.
ARCHIS-Waarneming nr.:	N.v.t.
ARCHIS-Vondstmelding nr. nieuw aangetroffen vindplaats:	Na evaluatierapport
Complextype nieuw aangetroffen vindplaats:	NX
Datering nieuw aangetroffen vindplaats:	LMEB - NTC
Onderzoeksmelding nr.:	64.728
Deponering documentatie/vondstmateriaal:	Depothouder: het College van Gedeputeerde Staten van de Provincie Zuid-Holland, voor deze het bureauhoofd van Bureau CVT Postbus 90602, 2509 LP Den Haag Contactpersoon voor de selectie/ de-selectie van vondstmateriaal: De heer R. H. P. Proos, Provinciaal Archeoloog Tel.: 070 - 4418445 Mob.: 06 - 18309889 E-mail: rhp.proos@pzh.nl Deponering vondstmateriaal: Provinciaal Depot Zuid-Holland Kalkovenweg 23, 2401 LJ Alphen aan den Rijn Depotbeheerders: de heer F. Kleinhuis mevrouw I. M. Riemersma Tel.: 06 - 29289643 Mob.: 06 - 54213674 E-mail: f.kleinhuis@pzh.nl im.riemersma@pzh.nl
Deponering digitale documentatie:	e-depot (www.edna.nl)

Bijlage 2

Overzicht voor het Holocene gebied van de gebruikelijke lithostratigrafische indeling en de vertaling naar de lithostratigrafie van De Mulder et al., 2003

Gebruikelijke terminologie	Terminologie van De Mulder et al., 2003
Afzettingen van Duinkerke III (A, B)	Formatie van Naaldwijk, Laagpakket van Walcheren
Afzettingen van Duinkerke II	Formatie van Naaldwijk, Laagpakket van Walcheren
Afzettingen van Duinkerke I (A, B)	Formatie van Naaldwijk, Laagpakket van Walcheren
Afzettingen van Duinkerke O	Formatie van Naaldwijk, Laagpakket van Walcheren
Hollandveen	Formatie van Nieuwkoop, Hollandveen Laagpakket
Basisveen	Formatie van Nieuwkoop, Basisveen Laag
Afzettingen van Calais IV	Formatie van Naaldwijk, Laagpakket van Wormer
Afzettingen van Calais III	Formatie van Naaldwijk, Laagpakket van Wormer
Afzettingen van Calais II	Formatie van Naaldwijk, Laagpakket van Wormer
Afzettingen van Calais I	Formatie van Naaldwijk, Laagpakket van Wormer
Jonge Duin- en Strandafzettingen	Formatie van Naaldwijk, Laagpakket van Schoorl
Oude Duin- en Strandafzettingen	Formatie van Naaldwijk, Laagpakket van Zandvoort
Afzettingen van de Formatie van Twente (dekzand)	Formatie van Boxtel, Laagpakket van Wierden
Afzettingen van de Formatie van Kreftenheye (rivierduinen)	Formatie van Boxtel, Laagpakket van Delwijnen
Afzettingen van de Formatie van Kreftenheye	Formatie van Kreftenheye
Afzettingen van de Formatie van Kreftenheye (Afzettingen van Wijchen)	Formatie van Kreftenheye, Laag van Wijchen
Afzettingen van Tiel III	Formatie van Echteld
Afzettingen van Tiel II	Formatie van Echteld
Afzettingen van Tiel I (A, B)	Formatie van Echteld
Afzettingen van Tiel O	Formatie van Echteld
Afzettingen van Gorkum IV	Formatie van Echteld
Afzettingen van Gorkum III	Formatie van Echteld
Afzettingen van Gorkum II	Formatie van Echteld
Afzettingen van Gorkum I	Formatie van Echteld

Bijlage 3

Kolomopnames

Put nr. 1, Profiel nr. 1 NAP maaiveld: 0.68 meter –NAP

0.00 – 0.10	Laag nr. 1: graszode
0.10 – 1.10	Laag nr. 2: zand, lichtbruin grijs, matig grof, heterogeen, puinbrokjes, mortelspikkels (subrecente insteek kerk) zand, donkerbruin grijs, matig grof, heterogeen, puinbrokjes, leisteen, terracotta buis (insteek afwatering)
1.10 – 1.25	Laag nr. 3: zand, licht grijs, matig grof, heterogeen, met roestvlekken, mortelspikkels, ophooglaag
1.25 – 1.35	Laag nr. 4: zand, grijs, matig grof, enkele puinbrokjes, ophooglaag
1.35 – 1.55	Laag nr. 5: klei, grijs, zwak siltig, enkele puinspikkels, ongerijpt, ophooglaag
1.55 – 1.90	Laag nr. 6: klei, grijs blauw, zwak zandig, zwak siltig, leisteen, veel baksteenpuin, heterogeen, ophooglaag, Laag nr. 6 bevatte naar het oosten toe opvallend minder baksteenpuin.

Put nr. 1, Profiel nr. 2 NAP maaiveld: 0.45 meter –NAP

Tekening nr. 1, Schaal 1:20, bevat Muurwerk Spoor nr. 2

Put nr. 2, Profiel nr. 3 NAP maaiveld: 0.71 meter –NAP

0.00 – 0.38	zand, matig fijn, donkerbruin grijs, zwak humeus, heterogeen, puinspikkels, subrecent opgebracht
0.38 – 0.62	zand, matig grof, licht grijs, kiezels, puinbrokjes, subrecent opgebracht
0.62 – 0.70	klei, matig zandig, donkerbruin grijs, mortelspikkels, puinspikkels, matig gerijpt, ophooglaag
0.70 – 1.02	klei, zwak zandig, lichtbruin grijs, puinbrokjes (rood), matig gerijpt, ophooglaag
1.02 – 1.72	klei, donkergrijs, dy, zwak siltig, bovenin roestig, Afzettingen van Tiel
1.72 – 1.80	klei, grijsbruin, zwak venig, ongerijpt, geleidelijke overgang, Afzettingen van Tiel

Put nr. 3, Profiel nr. 4 NAP maaiveld: 0.35 meter –NAP

0.00 – 0.80	zand, matig grof, donkerbruin grijs, kiezels, leidingen, subrecent opgebracht
0.80 – 1.15	zand, matig fijn, grijsbruin, puinspikkels, puinbrokjes, subrecent opgebracht
1.15 – 1.40	klei, donkergrijs, puinspikkels, matig tot ongerijpt, ophooglaag/ vergraven top Tiel
1.40 – 1.80	klei, grijs, ongerijpt, siltig, dy, Afzettingen van Tiel
1.80 – 2.00	klei, grijsbruin, matig venig, ongerijpt, takjes, Afzettingen van Tiel

Put nr. 3, Profiel nr. 5 NAP maaiveld: 1.35 meter –NAP (onder de kerkfundering)

0.00 – 0.15	klei, lichtbruin grijs, puinbrokjes, mortelspikkels, heterogeen, insteek kerk
0.15 – 0.40	klei, grijsbruin, puinspikkels, puinbrokjes, matig tot ongerijpt, takjes, ophooglaag
0.40 – 0.70	klei, donkergrijs, ongerijpt, dy, takjes, Afzettingen van Tiel
0.70 – 0.80	klei, grijsbruin, sterk venig, ongerijpt, takjes, Afzettingen van Tiel

Put nr. 3, Profiel nr. 6 NAP maaiveld: 0.43 meter –NAP

0.00 – 0.40	zand, matig grof, donkerbruin grijs, kiezels, leidingen, subrecent opgebracht
0.40 – 0.50	zand, grijswit, matig grof, kiezel, bouwzand
0.50 – 0.90	zand, grijs, matig grof, leidingen, bouwzand
0.90 – 1.22	klei, grijs, zwak zandig, puinspikkels, mortelspikkels, ophooglaag
1.22 – 1.66	klei, grijsbruin, dy, enkele puinspikkels bovenin, matig tot ongerijpt, Afzettingen van Tiel
1.66 – 1.90	klei, grijs, dy, ongerijpt, takje, Afzettingen van Tiel

Put nr. 1, Profiel nr. 7 NAP maaiveld: 0.45 meter –NAP

0.00 – 0.20	graszode
0.20 – 0.50	zand, grijsbruin, matig grof, matig kleiig, puinbrokjes, heterogeen, subrecent opgebracht
0.50 – 0.95	zand, bruin, matig grof, matig kleiig, puinbrokjes, heterogeen, ophooglaag
0.95 – 1.30	zand, bruin, grijs, matig grof, gevlekt, kiezels, ophooglaag
1.30 – 2.20	klei, grijs, matig gerijpt, siltig, dy, takjes, Afzettingen van Tiel

Put nr. 3, Profiel nr. 8 NAP maaiveld: 0.62 meter –NAP

0.00 – 0.55	zand, matig grof, donkerbruin grijs, kiezels, puinbrokjes, vermengd met bouwzand, leidingen, subrecent opgebracht
0.55 – 0.93	klei, lichtgrijs, zwak zandig, puinspikkels en -brokjes, mortelspikkels, ophooglaag
0.93 – 1.10	klei, grijs, zwak siltig, matig gerijpt, dy, veel puinspikkels, ophooglaag
1.10 – 1.32	klei, grijs, zwak siltig, matig gerijpt, dy, enkele puinspikkels, top Afzettingen van Tiel
1.32 – 1.52	klei, grijs, dy, matig tot ongerijpt, Afzettingen van Tiel
1.52 – 1.62	klei, grijs, dy, matig tot ongerijpt, met veengruis, Afzettingen van Tiel
1.62 – 1.70	klei, grijs, dy, matig tot ongerijpt, Afzettingen van Tiel

Put nr. 2, Profiel nr. 9 NAP maaiveld: 0.56 meter –NAP

0.00 – 0.48	zand, matig grof, zwak humeus, donkerbruin grijs, puinbrokjes, wortels, heterogeen, subrecent opgebracht
0.48 – 1.18	zand, bruin, matig grof, heterogeen, veel puin (vnl. ijsselsteentjes), wortels, puinlaag
1.18 – 1.72	klei, grijs, zwak siltig, matig gerijpt, puinbrokjes, mortelspikkels, bevat muur fragment (Spoor nr. 9), ophooglaag, uitbraakspoor Spoor nr. 8
1.72 – 2.00	klei, grijs, zwak siltig, matig gerijpt, enkele puinspikkels, lichte witte veggen, Afzettingen van Tiel

Put nr. 1, Profiel nr. 10 NAP maaiveld: 0.50 meter –NAP

Tekening nr. 1, Schaal 1:20, bevat Muurwerk Spoor nr. 10

Put nr. 2, Profiel nr. 11 NAP maaiveld: 0.55 meter –NAP

0.00 – 0.60	zand, bruingrijs, matig grof, kiezel, bouwzand
0.60 – 0.90	zand, bruingrijs, matig fijn, puinbrokjes, subrecent opgebracht
0.90 – 1.22	klei, grijsbruin, matig zandig, puinbrokjes, ophooglaag
1.22 – 1.38	klei, sterk zandig, grijs, heterogeen, puinspikkels, ophooglaag
1.38 – 1.70	klei, grijs, zwak siltig, matig gerijpt, Afzettingen van Tiel
1.70 – 1.80	klei, grijsbruin, matig venig, ongerijpt, takjes, Afzettingen van Tiel

Put nr. 4, Profiel nr. 12 NAP maaiveld: 0.40 meter –NAP

0.00 – 0.30	zand, bruingrijs, matig grof, bouwzand
0.30 – 0.45	klei, grijsblauw, matig gerijpt, enkele puinbrokjes, ophooglaag
0.45 – 0.65	klei, grijsblauw, matig gerijpt, puinbrokjes, ophooglaag
0.65 – 1.05	klei, grijsblauw, matig gerijpt, heterogeen, puin, enkele zwart organische spikkels, ophooglaag
1.05 – 1.25	klei, grijsbruin, matig gerijpt, mortelspikkels, ophooglaag
1.25 – 1.50	klei, grijsbruin, zwak venig, organisch materiaal, matig tot ongerijpt, takjes, Afzettingen van Tiel

Put nr. 5, Profiel nr. 13 NAP maaiveld: 0.40 meter –NAP

Tekening nr. 1, Schaal 1:20, bevat Muurwerk Spoor nr. 12

Put nr. 5, Profiel nr. 14 NAP maaiveld: 0.40 meter –NAP

0.00 – 0.10	natuurstenen tegels, vloer kerk
0.10 – 1.05	zand, matig grof, donkerbruin grijs, kiezels, puinbrokjes, vermengd met bouwzand, subrecent opgebracht
1.05 – 1.30	klei, grijs, zwak siltig, matig gerijpt, dy, veel puin en mortelspikkels, ophooglaag
1.30 – 1.52	klei, grijs, zwak siltig, matig gerijpt, enkele puinspikkels, ophooglaag
1.52 – 1.66	klei, grijs, dy, matig tot ongerijpt, met veengruis, ophooglaag
1.66 – 1.95	klei, grijsbruin, matig tot ongerijpt, ophooglaag (bevatte Vondst nr. 20)

Put nr. 1, Profiel nr. 15 NAP maaiveld: 0.58 meter –NAP

Tekening nr. 1, Schaal 1:20; betreft begraving, Spoor nr. 4

Bijlage 4

Fotolijst

Foto nr.	Datum	Put	Vlak	Spoor nr.	Profiel	Fotorichting	Omschrijving
1	14-1-2015	1			1	W	insteek kerkmuur en riolering
2	14-1-2015	1		1		Z	fundering huidige kerk
3	16-1-2015	1				ZO	locatie vondstnr. 2
4	16-1-2015	1		2	2	N	fundering oude kerk?
5	16-1-2015	1		2		Z	fundering oude kerk onder de huidige kerk
6	22-1-2015	2				VARIA	zuidoost hoek kerk
7	22-1-2015	2			3	Z	zuidoost hoek kerk
8	22-1-2015	2		3		W	
9	22-1-2015	1		4		N	skelet in noordprofiel
10	26-1-2015	3			4	Z	
11	6-2-2015	3			5	N	opbouw onder de kerk
12	6-2-2015	3			6	Z	
13	10-2-2015	1				O	schedel vondstnummer 7
14	10-2-2015	1			7	N	
15	18-2-2015	3				N	oude ingang huidige kerk
16	18-2-2015	3			8	Z	
17	19-2-2015	2				VARIA	zone ten N van kerktoren
18	19-2-2015	2		9	9	N	puin, muurwerkfragmenten
19	20-2-2015	1	1	10		VARIA	fundering met stompe hoek
20	20-2-2015	1		10	10	VARIA	fundering na vrij graven
21	20-2-2015	1		10	10	N/NW	muurwerk in het N-profiel
22	10-3-2015	2			11	O	
23	27-3-2015	4		11	12	N	
24	9-4-2015	5		12	13	O	muurwerk in het O-profiel
25	16-4-2015	5			14	O	in westelijke helft Put 5

Bijlage 5

Vondstenlijst

Vondst nr.	Spoor nr.	Put	Vlak	Profiel	Code	Datum	Opmerkingen
1		1		1	KER	14-1-2015	uit Laag nr. 6 (Profiel nr. 1)
2		1		1	OMB	16-1-2015	uit Laag nr. 6 (Profiel nr. 1)
3		1		1	SXX	16-1-2015	uit Laag nr. 4 (Profiel nr. 1)
4		1			OMB	26-1-2015	ingezameld botmateriaal door werkmannen, herkomst uit m3-6 van Put 1
5		3		4	KER	26-1-2015	uit de laag 1.15-1.40m in Profiel nr. 4
6		1			OMB	10-2-2015	losse vondsten ingezameld tussen steunbeer H en G
7		1			OMB	10-2-2015	schedelfragment op 0.45m -mv, uit verrommelde bovenlaag bovenin, Laag nr. 2 (Profiel nr. 1)
8		1			OMB	10-2-2015	onderuit funderingen, uit Laag nr. 6 (Profiel nr. 1)
9		1			OMB	10-2-2015	gevonden nabij Vondst nr. 7, op circa 0.45m -mv
10		1			OMB	10-2-2015	onderuit funderingen, uit Laag nr. 6 (Profiel nr. 1)
11		1			OMB	10-2-2015	schedelfragment ten oosten van steunbeer E, uit verrommelde zandige pakket tot 1m beneden het maaiveld
12		1			OMB	10-2-2015	schedelfragment onder steunbeer E, uit Laag nr. 6 (Profiel nr. 1)
13		1			OMB	10-2-2015	aangetroffen tussen steunbeer D en E, uit Laag nr. 6 (Profiel nr. 1)
14		1			OMB	18-2-2015	aangetroffen tussen steunbeer D en C, uit bovenste verstoorde 1m
15	6	1			OMB	18-2-2015	onder steunbeer D, direct onder de sliet, vermoedelijk 1 individu?, in Laag nr. 6 (Profiel nr. 1)
16	7	2			KER	19-2-2015	puin uit noordelijke deel Put 2
17		1			OMB	27-2-2015	aangetroffen tussen steunbeer B en C, uit bovenste verstoorde 1 m
18		4			OMB	24-3-2015	uit puinlaag naast S11, in de noordelijke helft van Put 4
19		4			KER	24-3-2015	uit puinlaag naast S11, in de noordelijke helft van Put 4
20		5		14	KER	16-4-2015	uit onderste funderingslaag Profiel nr. 14 (nr. 7)

Bijlage 6

Vondstmateriaal

Aardewerk

Vondst nr.	Volgcode	Materiaal	Code	Type	Omschrijving	Rand	Bodem	Wand	Totaal	Datering Begin	Datering Eind	Specifiek	Gewicht
01	a	KER	STGLKRK		van 1 individu		4	3	7	LMEB	LMEB	1400-1500	428
05	a	KER	TEGEL	DELFTS	floraal			1	1	NTB	NTB	1650-1700	25
19	a	KER	STGLKRK		Siegburg	1			1	LMEB	LMEB	1350-1450	116
20	a	KER	STG		bijna-steengoed			1	1	LMEB	LMEB	1250-1300	48

Natuursteen

Vondst nr.	Volgcode	Materiaal	Code	Type	Omschrijving	Gewicht in gram	Datering Begin	Datering Eind	Datering Specifiek	Opmerkingen
3	a	SKA		TEGEL	maaskalksteen, niet compleet, donker grijs, vloertegel, grof bewerkt aan onderzijde, fijn bewerkt aan bovenzijde,	3550	x	x	x	afkomstig van de oude vloer van de kerk (nog aanwezig in de huidige kerk)

Bijlage 7

Sporenlijst

Spoor nr. 1

Put 1 *Vlak*

Type MUURWERK

Interpretatie fundering huidige kerk

Datering

Omschrijving

Textuur/inhoud rode en gele ijsselsteentjes (16 x 6 x 4 cm) van 50 cm hoogte op een 4 cm uitstekende vlijlaag van gele IJsselstenen (16x6x4cm) van 40 cm hoogte, op 5cm houten balk, op een 12 x 22cm brede plank, op een paal van 35cm diameter
verband: willekeurig
mortel: modern

Spoor nr. 2

Put 1 *Vlak 1*

Type MUURWERK

Interpretatie fundering oude kerk

Datering

Omschrijving noord-zuid oriëntatie, 76cm breedte, het muurwerk lijkt ingegraven te zijn in Laag nr. 6, het muurwerk loopt verder naar het zuiden onder de kerk door, een stuk is verstoord door de houten palen fundering van de jongere kerk.

Textuur/inhoud rode bakstenen (24 x 12 x 5cm) van 60 cm hoogte (2 lagen) op een 6 cm uitstekende vlijlaag van rode bakstenen van 50 cm hoogte (3 lagen) op een 6cm uitstekende vlijlaag van rode bakstenen (3 lagen)
aangelegd op een puinfundering
verband: willekeurig, vijflagenmaat: 34 cm
mortel: kalkmortel (met een licht groenige tint)

Spoor nr. 3

Put 2 *Vlak*

Type MUURWERK

Interpretatie fundering huidige kerk

Datering

Omschrijving ter plaatse van de zuidoost hoek van de kerk

Textuur/inhoud rode en gele ijsselsteentjes (22 x 12 x 5cm) van 60 cm hoogte (9 lagen) op een 4cm uitstekende vlijlaag van gele ijsselsteentjes (16 x 6 x 4cm) van 50 cm hoogte (7 lagen) op 7 cm houten balk, op een 12 x 22 cm brede plank, op een paal van 35 cm diameter
verband: willekeurig
mortel: modern

Spoor nr. 4

Put 1 *Profiel 15*

Type GRAF

Interpretatie

Datering

Omschrijving een lichte noordnoordwest-zuidzuidoost oriëntatie, enkel de schedel en een stukje ruggewervel is zichtbaar, het skelet ligt op de linkerzijde met het hoofd aan de westkant, het skelet ligt op een houten plank van 2 cm

Textuur/inhoud grafvulling: zand, matig grof, bruingrijs, lijkt op bouwzand

Opmerkingen het graf is in situ gelaten omdat het in het profiel zat en niet verstoord zal worden door de graafwerkzaamheden

Spoor nr. 5

Put 3 *Vlak*

Type DEUROOPENING

Interpretatie

Datering

Omschrijving Deze zij ingang van de huidige kerk aan de zuidoosthoek van het gebouw, nog te zien op een foto uit omstreeks 1925 en 1962. Deze ingang is afgebroken in 1967.

Textuur/inhoud 25 cm breed 45 cm van de aan weerszijden gelegen steunberen rust op houten palen

Opmerkingen deels gesloopt met de graafwerkzaamheden

Spoor nr. 6

Put 1 *Vlak*

Type GRAF

Interpretatie

Datering

Omschrijving gelegen net onder de sliet van steunbeer D in de top van de Afzettingen van Tiel

Textuur/inhoud het betreft hier mogelijk 1 individu/ graf verstoord bij de aanleg van de huidige kerk door middel van een heipaal

Spoor nr. 7

Put *Vlak*

Type NIET BESTAAND

Interpretatie overgeslagen

Spoor nr. 8

Put 2 *Vlak*

Type UITBRAAKSPOOR

Interpretatie puinpakket dat rood/ oranjebloesem kleurige bakstenen bevat, zelfde formaat als Spoor nr. 2, 10, 11 en 12

Spoor nr. 9

Put 2 *Vlak*

Type MUURWERK

Interpretatie puinafval afkomstig van de oude kerk

Datering

Omschrijving een segment muurwerk vermoedelijk afkomstig van de fundering Spoor nr. 10. Dit spoor is deel van Spoor nr. 8

Textuur/inhoud segment is 4 lagen, met een hoogte van 30 cm, circa 64 cm breed

Spoor nr. 10

Put 1 *Vlak 1* *Profiel/coupe 10*

Type MUURWERK

Interpretatie fundering oude kerk

Datering

Omschrijving bevat een stompe hoek naar het noorden gericht, muurwerk leunt lichtjes naar buiten toe, dit is de noordoost-hoek

Textuur/inhoud rode/oranjebloesem en gelige bakstenen (24 x 12 x 4.5 cm) van 1.25 cm hoogte (3 lagen) op een 5 cm uitstekende vlijlaag van dezelfde bakstenen van 67 cm (14 lagen)

verband: kops-streks, onderste laag kops, vijflagenmaat: 32 cm

mortel: bovenin grijze kalkmortel, onderin kalkmortel (met een licht groenige tint), er is geen duidelijke insteek zichtbaar

Opmerkingen Spoor nr. 9 is vermoedelijk een fragment hiervan.

Spoor nr. 11

Put 4 *Vlak*

Type MUURWERK

Interpretatie fundering oude kerk?

Datering

Omschrijving

Textuur/inhoud rode baksteen (24 x 12 x 5cm) van 18 cm hoogte (3 lagen)

verband: onduidelijk

mortel: grijze kalkmortel

er is geen duidelijk insteek zichtbaar

Opmerkingen slechts heel beperkt bewaard/zichtbaar, oriëntatie onduidelijk

Spoor nr. 12

Put 5 *Vlak* *Profiel/coupe 13*

Type MUURWERK

Interpretatie fundering oude kerk

Datering

Omschrijving dit is de zuidwesthoek, noord-zuid oriëntatie, breedte niet vaststelbaar, dit muurwerk is de verderzetting van S2 binnenin de kerk

Textuur/inhoud rode bakstenen (22 x 12 x 5 cm) van 46 cm hoogte (7 lagen) op een 8 cm uitstekende vlijlaag van rode bakstenen; 34 cm hoogte (6 lagen) met getrapte opbouw, aangelegd op puinfundering

verband: kops streks, tienlagenmaat: 68 cm

mortel: kalkmortel

Bijlage 8 Monsters

Monster nr.	Spoor nr.	Put	Vlak	Profiel	Categorie	Datum	Opmerkingen
1	2	1			KER	16-1-2015	uit het spoor, baksteenmonster
2	10	1		10	KER	20-2-2015	uit bovenin het spoor, baksteenmonster
3	10	1		10	KER	20-2-2015	uit onderin het spoor, baksteenmonster
4	9	2		9	KER	19-2-2015	uit het spoor, baksteenmonster
5	11	4		12	KER	27-3-2015	uit het spoor, baksteenmonster
6	12	5		13	KER	9-4-2015	uit bovenin het spoor, baksteenmonster

Bijlage 9

SOB Research: Gegevens

SOB RESEARCH

SOB Research
Instituut voor Archeologisch en Aardkundig Onderzoek B.V.

Bezoekadres Hoofdvestiging: Hofweg 13, Heinenoord
Bezoekadres Regio Oost: Voorsterweg 166, Empe

Postadres: Postbus 5060
3274 ZK Heinenoord

Telefoon: 0186 - 604432 Hoofdvestiging Heinenoord
0575 - 476439 Regio Oost

E-mail: sobresearch@wxs.nl
Internet: www.sobresearch.nl

Directeur: Jhr. J. E. van den Bosch
Raad van Advies: J. van de Erve (Voorzitter)
Prof. dr. ir. J. T. Fokkema (Vicevoorzitter)
J. van Kerchove (Secretaris)

Rabobank Noord- en Oost-Achterhoek 3543.43.181

BIC RABONL2U

IBAN NL22 RABO 0354 3431 81

KvK Rotterdam 24346983

BTW nr. NL 8118.55.600.B01